

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.439.52

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-2-26>**Боровік Л.В.**

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів
Херсонського державного аграрного університету*

Танклевська Н.С.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та фінансів
Херсонського державного аграрного університету*

Borovik Lyubov

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Kherson State Agrarian University*

Tanklevska Nataliya

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Economics and Finance Department,
Kherson State Agrarian University*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR IMPROVING THE INVESTMENT POLICY FOR AGRICULTURE DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

Постійно перебуваючи у динамічному русі, аграрна сфера, трансформуючись під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, активно впливає на формування галузевої інвестиційної політики. З огляду на складні умови для розвитку сільськогосподарського виробництва, необхідно постійно вести пошук джерел інвестування та своєчасно удосконалювати механізм їх використання. У статті досліджена сутність та практичне значення регулювання концепції інвестиційної політики розвитку сільського господарства. Визначено основні шляхи та механізми удосконалення концепції. Запропоновано низку заходів, скерованих на покращення соціально-економічної ситуації в аграрній галузі. Виходячи з того, що політичні цілі інвестиційного розвитку сільського господарства є єдиними, реалізація інвестиційної політики має бути інструментом дієвого контролю за ефективністю використання природних ресурсів.

Ключові слова: сільське господарство, економіка, екологія, соціальний стан, продукція, земля, інвестиційний потенціал, політичні цілі, фінанси, кооперація, засоби виробництва.

АННОТАЦИЯ

Постоянно находясь в динамическом движении, аграрная сфера, трансформируясь под влиянием внешних и внутренних факторов, активно влияет на формирование отраслевой инвестиционной политики. Учитывая сложные условия для развития сельскохозяйственного производства, необходимо постоянно вести поиск источников инвестирования и своевременно совершенствовать механизм их использования. В статье исследована суть и практическое значение регулирования концепции инвестиционной политики развития сельского хозяйства. Обозначены основные пути и механизмы усовершенствования концепции. Предложен ряд мероприятий, нацеленных на улучшение социально-экономической ситуации в аграрной отрасли. Исходя из того, что политические цели

инвестиционного развития сельского хозяйства являются единственными, реализация инвестиционной политики должна быть инструментом эффективного контроля эффективности использования природных ресурсов.

Ключевые слова: сельское хозяйство, экономика, экология, социальное состояние, продукция, земля, инвестиционный потенциал, политические цели, финансы, кооперация, средства производства.

ANNOTATION

Constantly being in a dynamic movement, the agrarian sphere, transforming under the influence of external and internal factors, actively influences the formation of a sectoral investment policy. Given the difficult conditions for the development of agricultural production, it is necessary to constantly search for sources of investment and timely improve the mechanism of their use. The article examines the essence and practical significance of the regulation of the concept of investment policy of agricultural development. The main ways and mechanisms for improving the concept are indicated. A number of measures aimed at improving the socio-economic situation in the agricultural sector have been proposed. In order to achieve political goals, it is necessary to improve the mechanism of the concept of the state investment policy of agricultural development, which should take into account: equalization of the conditions for the reproduction of agricultural production with other sectors; an increase in state support by 60–70% to restore the potential of arable land, technical means of production, the introduction of innovative technologies, prevention and overcoming the consequences of environmental and natural disasters; providing farmers, owners of land shares, the opportunity to receive loans secured by agricultural land, to stimulate the development of the land market and business activity of producers; intensification of diplomatic efforts to increase lending by international financial institutions, projects to modernize production, restore the

natural environment; active involvement of individuals and legal entities in the market of internal state loans; introduction of modern monitoring systems and permanent control by the state and society over the effectiveness of the use of investment potential. Considering that the policy objectives of agricultural investment development are the only ones, compliance with the implementation of investment policies should be carried as an instrument of effective control over the efficiency of the use of natural resources.

Key words: agriculture, economy, ecology, social condition, products, land, investment potential, political goals, finance, cooperation, means of production

Постановка проблеми. Загострення фінансово-економічної та соціальної криз, зменшення обсягів інвестування галузі потребує регулювання концепції інвестиційної політики розвитку сільського господарства у напрямі концентрації інвестиційних ресурсів щодо виконання політичних завдань, що дасть можливість не тільки стабілізувати негативну ситуацію в аграрному секторі економіки, а й рухатися у визначеному державою напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти інвестиційного розвитку сільського господарства знайшли відображення у наукових працях таких вітчизняних учених як: І.В. Брикова, І.В. Борецько, П.І. Гайдуцький, І.О. Доценко, М.І. Долішній, Є.М. Данкевич, П.М. Макаренко, І.М. Пріхно, П.Т. Саблук, І.М. Серватинська, Л.О. Потравка, Н.С. Танклевська, А.М. Ужва, А.В. Череп, В.С. Шишкін та ін. Але вирішення проблеми соціально-економічного розвитку галузі потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтування можливостей покращення якості концепції державної інвестиційної політики розвитку сільського господарства в умовах погіршення інвестиційного клімату в країні та обмеженого фінансування галузі з боку держави.

Виклад основного матеріалу. Часткові трансформаційні перетворення сільського господарства, які відбувалися на протязі 1991–2017 років, сприяли поступовому нарощуванню виробництва аграрної продукції. Але подальший розвиток галузі потребує поглиблення реформ, якісних змін системи організації виробництва, формування і ефективного використання інвестиційного потенціалу, що забезпечувало би пришвидшення темпів зростання аграрного виробництва та покращення життєдіяльності мешканців сільських територій. Визначення стратегічних орієнтирів розвитку аграрного сектору економіки, відповідно до яких здійснюватиметься державна інвестиційна політика розвитку сільського господарства, повинно більш ретельно враховувати базові програмні документи соціально-економічного розвитку галузі та сучасні тенденції оновлення сільського господарства у глобальному світі.

Характеризуючи сучасний стан сільського господарства країни, слід відмітити, що воно є однією з найголовніших галузей економіки, яка використовує 41,5 млн гектарів сільсько-

господарських угідь (2017 р.) та основних засобів вартістю понад 80,0 млрд грн., майже повністю забезпечує потреби населення у продуктах харчування, а переробну і харчосмакову галузі сировиною. На кожну гривню виробленої у сільському господарстві продукції одержують понад 12 гривень продукції в інших галузях [1]. Нині аграрна галузь є прибутковою. У 2017 році аграрні підприємства отримали 78,5 млрд грн чистого прибутку, а рівень рентабельності становив 18,7% [3]. Власне виробництво повністю забезпечує потребу населення у зерні, цукрі, олії, картоплі, овочах. Плодами, ягодами і виноградом столових сортів галузь забезпечує населення не у повному обсязі. У сільському господарстві намітилися чіткі тенденції до подальшого розвитку. Так, за період із 2010 року по 2017 рік виробництво зерна зросло на 57,6%, соняшнику – на 80,7%, картоплі – на 18,7%, овочів – на 14,3% (табл. 1).

При цьому слід відмітити, що темпи зростання виробництва продукції сільського господарства ще не задовольняють попиту суспільства на продукти харчування. Так, населення споживає продуктів харчування тваринницького походження лише на 55–60% від науково обґрунтованої норми.

Це пояснюється погіршенням економічної ситуації у сільському господарстві, на що вказує невисока рентабельність аграрних підприємств та збитковість майже 30% від їхньої чисельності, зменшення кількості кваліфікованих працівників, відтік працездатного населення з сільської місцевості. Починаючи з 2016 року імпорт майже усіх видів аграрної продукції почав зростати.

До того ж, споживання м'яса, молока і яєць на одну особу в останні роки поступово зменшується (табл. 2).

Економічний розвиток галузі стримується також диспаритетом цін на аграрну і промислову продукцію. Восьми-десятикратний диспаритет цін не на користь сільгоспвиробникам та монопольне становище переробних і харчосмакових підприємств на ринку сировини не дозволяє селянам закуповувати сучасні технічні засоби, добрива та пестициди у необхідних обсягах, що не дає можливості впроваджувати інноваційні технології та нарощувати виробництво продукції.

Так, імпорт м'яса зріс із 182 тис. т у 2016 р. до 233 тис. т у 2017 р. (на 28%), молока – зі 105 тис. т до 132 тис. т (на 25,7%), яєць – з 5 млн штук до 7 млн штук у 2017 р. (на 40%). Також збільшився імпорт цукру, олії та іншої продукції. Незначні обсяги державної підтримки (150–200 грн на 1 га) не сприяють виходу галузі із соціально-економічної кризи та поліпшенню екологічної ситуації у сільському господарстві. Інвестиції у розвиток соціальної сфери щорічно становлять 7–8 млрд грн, що безумовно не забезпечує потреби села. Низький рівень зайнятості населення, оплати праці та незадо-

Таблиця 1

Фактичне виробництво аграрної продукції та прогнозування його зростання* (тис. тонн)

п/н	Продукція аграрного виробництва	1990 р. фактично	2010 р. фактично	2015 р. прогноз		2015 р. фактично	2016 р. фактично	2017 р. фактично	2017 р. до 2010 р., %	2020 р. прогноз	
				оптимістичний	песимістичний					оптимістичний	песимістичний
1	Зернові культури	51009,0	39271,0	71006,0	51000,0	60125,8	66088,0	61916,7	157,7	80000	60000
2	Соняшник	2569,0	6772,0	7120,0	5000,0	11181,0	13627,0	12235,5	180,7	5568	4000
3	Картопля	16732,0	18705,0	21504,0	18700,0	20839,0	21750,0	22208,2	118,7	21000	18694
4	Овочі	6666,0	8123,0	10366,0	7780,0	9214,0	9415,0	9286,3	114,3	12000	9450
5	Плоди і ягоди	2902,0	1747,0	2412,0	1970,0	2153,0	2007,0	2048,0	117,2	3784	2430
6	Виноград	835,7	407,9	494,8	404,0	386,0	378,0	410,0	100,5	694	620
7	М'ясо (забійна маса)	4358,0	2059,0	3247,0	2333,0	2323,0	2324,0	2318,0	112,6	4365	2558,9
8	Молоко	24509,0	11249,0	15400,0	11200,0	10615,0	10382,0	10281,0	91,4	23000	12450
9	Вовна, тонн	29793,0	4192,0	7000,0	4500,0	2270,0	2072,0	1967,0	46,9	10500	5000
10	Яйця, млн.шт	16287,0	17052,0	19000,0	19000,0	16783,0	15100,0	15506,0	90,9	19200	19000

* Складено і розраховано за даними [3].

Таблиця 2

Фактичне споживання продуктів харчування на 1 особу та прогнозування рівня його зростання* (кг)

п/п	Продукція аграрного виробництва	2010 р. фактично	2015 р. прогноз		2015 р. фактично	2016 р. фактично	2017 р. фактично	2017 р. до 2010 р., %	2020 р. прогноз	
			оптимістичний	песимістичний					оптимістичний	песимістичний
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Хлібні продукти	111,3	110	110	103,2	101,0	100,8	90,6	100	100
2	Картопля	128,9	129	131	137,5	139,8	143,4	111,2	131	131
3	Овочі і баштанні	143,5	178	138	160,8	163,7	159,7	111,3	210	172
4	Плоди і ягоди	48,0	64,0	55,2	50,9	49,7	52,8	111	89,1	55,6
5	Олія	14,8	15,0	15,0	12,3	11,7	11,7	79,0	15,0	15,0
6	Цукор	37,1	38,0	38,0	35,7	33,3	30,4	81,9	38,0	38,0
7	М'ясо	52,0	75,3	56,7	50,9	51,4	51,7	99,4	91,1	61,4
8	Молоко	206,4	281,0	210,0	209,9	209,5	200,0	96,9	380,0	235,0
9	Яйця	290,0	300,0	300,0	280,0	267,0	273,0	94,1	300,0	300,0

* Складено і розраховано за даними [3].

вільний розвиток соціальної інфраструктури погіршують демографічну ситуацію у сільській місцевості. Середня тривалість життя мешканців села становить близько 70 років, що на 10–15 років менше, ніж у розвинених країнах світу. За межею бідності знаходяться більше половини домогосподарств. Не маючи змоги застосовувати енергозберігаючі та екологічнобезпечні сучасні технології, товаровиробники часто порушують екологічне законодавство.

Виходячи з оцінки соціально-економічного стану сільського господарства, враховуючи його соціо-економіко-екологічний ресурсний інвестиційний потенціал та темпи зростання галузі, держава визначила такі цілі на 2010–2020 роки:

- збільшити обсяги виробництва валової сільськогосподарської продукції з 100,5 млрд грн у 2010 р. до 189,5 млрд грн у 2020 р. ;

- забезпечити науково обґрунтований рівень споживання продукції на одну особу у 2020 р.: м'яса – 91,1 кг за норми споживання 85,5 кг; молока – 281 кг і 380 кг відповідно; яєць – 300 шт. і 285 шт. відповідно;

- розширити виробництво органічної продукції з 5% у 2010 р. до 10% у 2020 р. від валового обсягу одержаної аграрної продукції;

- збільшити експорт продукції з 11,9 млрд дол. США у 2010 р. до 34 млрд дол. США у 2020 р., забезпечивши експорт зерна у 2020 р. на рівні 33 500 тис. тонн, м'яса – до 506 тис. тонн, молока – до 3462 тис. тонн проти 14239; 48 і 956 тис. тонн відповідно до 2010 р. – збільшити дохідність аграрного виробництва, досягнувши зростання валової доданої вартості з 42,9 млрд. грн у 2010 р. до 122,1 млрд грн. у 2020 році;

- забезпечити зростання оплати праці працівників сільськогосподарських підприємств до середніх показників працівників в інших галузях економіки країни, а в розрахунку на одне сільське домогосподарство – до 2877 грн. у 2020 р. проти 1012 грн. у 2010 р.

З метою досягнення стратегічних політичних цілей визначені основні напрями їх виконання, які передбачають [2]:

- підвищення продуктивності аграрної галузі шляхом запровадження науково обґрунтованих засад ведення сільськогосподарського виробництва;

- забезпечення дохідності сільськогосподарського виробництва шляхом розвитку альтернативних видів енергії, удосконалення економічних відносин та ефективного регулювання ринку;

- забезпечення рівноваги попиту і пропозиції у сільському господарстві шляхом підвищення купівельних можливостей населення;

- завершення земельної реформи, формування ринку землі сільськогосподарського призначення;

- техніко-технологічну модернізацію агропромислового виробництва шляхом залучення інвестицій з інших галузей та прямих інозем-

них інвестицій, удосконалення механізму державної підтримки товаровиробників;

- розвиток аграрного ринку та забезпечення рівного доступу товаровиробників усіх форм власності і організації виробництва до ринків збуту продукції з прозорим ціноутворенням, що забезпечуватиме високий рівень дохідності аграрного виробництва, достатнього для розширеного відтворення;

- формування сприятливого фінансово-кредитного середовища, яке б гарантувало забезпечення товаровиробників фінансовими ресурсами у обсягах, необхідних для розширеного відтворення ресурсного потенціалу;

- розвиток процесів кооперації та інтеграції товаровиробників шляхом забезпечення привабливих умов та державній підтримці створення їх матеріально-технічної бази.

Аналізуючи правильність визначення цілей розвитку сільського господарства та напрямів їх досягнення, слід відмітити, що у 2010–2017 рр. продовжувався процес формування земельних відносин, започаткований у 2000 році. Зміна прав власності на землю з колективної на приватну дала відчутний поштовх розвитку сільського господарства. Зменшення обсягів земель сільськогосподарського призначення у державній власності і збільшення у приватній вказує на правильність вибраного аграрного політикою країни курсу. Водночас слід звернути увагу на послаблення контролю з боку держави за ефективністю використання земельного фонду країни землекористувачами всіх форм власності, які часто порушують чинне екологічне законодавство.

Беручи за основу власні дослідження, зважаючи на щорічне зменшення інвестування галузі з боку іноземних країн і недостатність фінансової підтримки суб'єктів аграрного виробництва з боку держави, необхідно здійснити оптимізацію політичних цілей, збільшивши обсяги фінансування лише тих, які за обмежених бюджетних можливостей могли б найбільш ефективно використовувати інвестиційний потенціал аграрного сектору, активно рухаючи сільське господарство у напрямках:

- соціально-економічного зростання;

- покращення рівня життєдіяльності сільського населення та підвищення продовольчої безпеки країни;

- підвищення рівня екологізації галузі як основи покращення соціальних стандартів нації.

З метою реалізації поставлених завдань необхідно здійснити такі заходи:

- удосконалити систему управління сільським господарством, надавши на законодавчому рівні регіональним та районним держадміністраціям та органам місцевого самоврядування додаткові контролюючі функції за екологічнобезпечним і ефективним використанням земельних і водних ресурсів користувачами;

- регіональним органам влади надати право здійснення гарантій повернення залучених у виробництво іноземних інвестицій. Під час

складання державних інвестиційних програм залучати представників регіональної і місцевої влади, а також орієнтуватися на формування джерел інвестиційних потоків, які би характеризувалися співвідношенням між власними та залученими інвестиційними ресурсами як 2:1;

– держава повинна максимально стимулювати ділову активність населення та розвиток малого й середнього підприємництва як фактору збільшення зайнятості населення у виробничих процесах та зростання їхнього добробуту. Бюджетні видатки повинні бути сконцентровані тільки на тих напрямках, які спроможні створювати синергетичний ефект зростання економіки галузі;

– здійснити державну інвентаризацію використання земель запасу та резервного фонду, надавши можливість особистим селянським господарствам збільшити свої земельні наділи до 10–15 гектарів. Гарантувати права селян на довічне користування наданою їм землею та ввести обов'язкову кримінальну відповідальність за самовільне привласнення земель, що належать домогосподарствам;

– враховуючи обмеженість бюджетних ресурсів, здійснювати державну фінансову підтримку, скеровану лише на розвиток тваринництва, відновлення зрошувальної мережі, зменшення екологічних ризиків, розвиток соціальної інфраструктури, створення технопарків і бізнес-інкубаторів. Забезпечити обов'язкову кваліфікаційну підготовку і перепідготовку голів фермерських та особистих селянських господарств, а середні й великі аграрні господарства повністю укомплектувати спеціалістами сільського господарства;

– удосконалити службу дорадництва як посередника між науковими установами та товаровиробниками, що дасть можливість більш ефективно використовувати інвестиційний потенціал галузі, впроваджувати інноваційні технології, отримувати й реалізовувати органічну продукцію, яка користується великим попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

З метою досягнення політичних цілей необхідно удосконалити механізм концепції державної інвестиційної політики розвитку сільського господарства, який повинен враховувати:

– зрівняння умов відтворення аграрного виробництва з іншими галузями;

– збільшення обсягів державної підтримки на 60–70% на відновлення потенціалу орної землі, технічних засобів виробництва, впровадження інноваційних технологій;

– надання селянам, власникам земельних паїв, можливості отримувати кредити під заставу земель сільськогосподарського призначення, що стимулюватиме розвиток ринку землі та ділову активність товаровиробників;

– гранти ЄС та міжнародну гуманітарну допомогу на відновлення людського капіталу та зростання рівня зайнятості населення;

– активне залучення фізичних і юридичних осіб до ринку внутрішніх державних позик.

Покращення інвестиційного забезпечення галузі матиме всеохоплююче позитивне значення, оскільки воно впливатиме як на соціальний та економічний розвиток аграрної сфери, так і на покращення екологічної ситуації. Не розпорошуючи, а концентруючи інвестиційні потоки у напрямі визначених основних політичних цілей, можна досягти значного позитивного ефекту у розвитку галузі.

Постійно перебуваючи у динамічному русі, аграрна сфера, трансформуючись під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, активно впливає на формування галузевої інвестиційної політики. Враховуючи складні умови для розвитку сільськогосподарського виробництва, необхідно постійно вести пошук джерел інвестування та своєчасно удосконалювати механізм їх використання. Створюючи сприятливий клімат для розвитку малого і середнього бізнесу, покращуючи умови їх кооперування та спеціалізації виробництва, аграрна політика будуватиме основу для більш ефективного використання ресурсного потенціалу і зміцнення продовольчої безпеки країни.

Виходячи з того, що політичні цілі інвестиційного розвитку сільського господарства є єдиними, відповідність за реалізацію інвестиційної політики повинні нести як інструмент дієвого контролю за ефективністю використання природних ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боровік Л.В. Регіональна інвестиційна політика розвитку сільського господарства: теорія, методологія, практика : монографія. Херсон : Айлант, 2010. 376 с.
2. Дука А.П. Теорія і практика інвестиційної діяльності. Інвестування. Київ : Каравела, 2007. 424 с.
3. Статистичний збірник «Сільське господарство України. Київ : Держаналітінформ, 2018. 245 с.
4. Тимошенко Ю.В., Ломакович В.А., Унковська Т.Є. Новий економічний курс України. Київ, 2018. 286 с.

REFERENCES:

1. Borovik, L.V. (2019) Regional investment policy of agricultural development: theory, methodology, practice [Regional investment policy of agricultural development: theory, methodology, practice]. Kherson: Aylant. (in Ukrainian)
2. Duka, A.P. (2007) Teoriya i praktyka investytsiynoyi diyal'nosti. Investuvannya [The theory and practice of investment activity. Investment]. Kyiv: Karavela. (in Ukrainian)
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine]. Kyiv.
4. Tymoshenko, Yu.V., Lomakovych, V.A., Unkov'ska, T.Ye. (2018) *Novyy ekonomichnyy kurs Ukrainy* [New Economic Course of Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)